

OSNOVE ELEKTROTEHNIKE

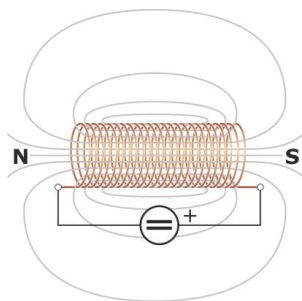
14. Međuinduktivno povezani električni krugovi i transformator

© Sveučilište u Zagrebu · Fakultet elektrotehnike i računarstva
Zavod za osnove elektrotehnike i električka mjerenja

Ovo djelo je dano na korištenje pod licencom [Creative Commons Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 3.0 Hrvatska](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/hrvatska/).

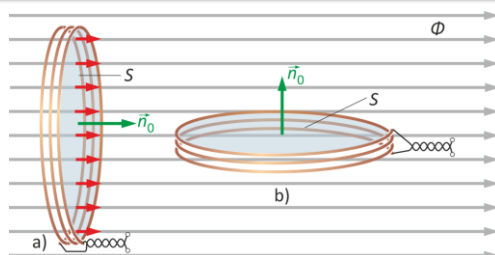
Međuinduktivitet u električnim krugovima

- Magnetsku indukciju B možemo vizualizirati pomoću silnica (linija magnetskoga toka)
- To su linije kojima u svakoj njihovoj točki vektor magnetske indukcije predstavlja tangentu
- Silnice magnetskoga polja su zatvorene krivulje

Silnice u ravnoj zavojnici protjecanoj stalnom električnom strujom

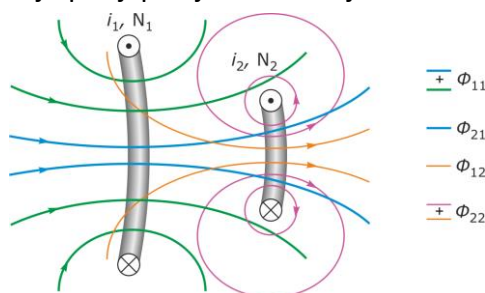
Međuiduktivitet u električnim krugovima

- Magnetski tok Φ kroz površinu S : Vizualiziramo brojem linija magnetskog toka koje prolaze kroz površinu S
- U položaju zavojnice "a" u homogenom magnetskom polju tok je maksimalan
- U položaju "b" tok je nula
- Općenito u homogenom magnetskom polju: $\Phi = \vec{B} \cdot \vec{n}_0 \cdot S$
- n_0 je jedinična normala na površinu S

Međuiduktivitet u električnim krugovima

- Sustav dviju petlji protjecanih strujama

$$M = \frac{N_2 \Phi_{21}}{I_1} = \frac{N_1 \Phi_{12}}{I_2}$$

- Magnetski tok je proporcionalan struji koja ga stvara

- M je međuiduktivitet : jedinica henri (H)

• L_1 i L_2 : induktiviteti - jedinica henri (H)

$$L_1 = \frac{N_1 \Phi_{11}}{I_1} \quad L_2 = \frac{N_2 \Phi_{22}}{I_2}$$

Međuintuktivitet u električnim krugovima

- Ukoliko se sav stvoreni magnetski tok zatvara kroz obje petlje (nema rasipnog toka) vrijedi:

$$\Phi_{11} = \Phi_{21}$$

$$\Phi_{22} = \Phi_{12}$$

$$M^2 = \frac{N_2 \Phi_{21}}{I_1} \cdot \frac{N_1 \Phi_{12}}{I_2} = \frac{N_1 \Phi_{11}}{I_1} \cdot \frac{N_2 \Phi_{22}}{I_2} = L_1 \cdot L_2 \quad M = \sqrt{L_1 \cdot L_2}$$

- U općem slučaju tokovi nisu jednaki, pa vrijedi: $M = k \sqrt{L_1 \cdot L_2}$
- k je faktor magnetske veze – bezdimenzionalna konstanta
 $0 \leq k \leq 1$

Međuintuktivitet u električnim krugovima

- Promjena magnetskog toka inducira napon u svitku:

$$\begin{aligned} u_1 &= N_1 \frac{d\Phi_{12}}{dt} & \Rightarrow & u_1 = M \frac{di_2}{dt} & u_2 &= N_2 \frac{d\Phi_{21}}{dt} & \Rightarrow & u_2 = M \frac{di_1}{dt} \\ \Phi_{12} &= \frac{MI_2}{N_1} & & & \Phi_{21} &= \frac{MI_1}{N_2} & & \end{aligned}$$

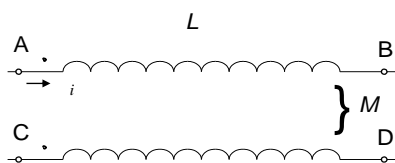
- Napon međuintukcije: vremenski promjenjiva električna struja kroz jednu zavojnicu inducira napon u drugoj zavojnici
- Primjena: transformatori

Transformator
220 V/110 V
50 VA
Proizvodnja:
VOLTA - Zagreb

Referentni predznaci

- Referentni predznaci kod napona međuidukcije: u shematskom prikazu određeni oznakom točke na priključnicama
- Magnetski tokovi se podupiru ako električna struja ima isti smjer u priključnicama označenim točkama
- Predznaci napona samoindukcije na zavojnici kroz koju protječe struja i napona međuidukcije na drugoj zavojnici su isti na priključnicama označenim točkom

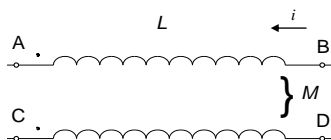

$$u_{AB} = L_{AB} \frac{di}{dt}$$

$$u_{CD} = M \frac{di}{dt}$$

Referentni predznaci

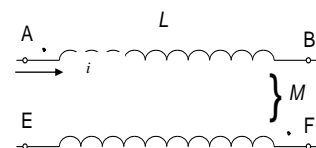
- Uz promjenu referentnog smjera struje:

$$u_{AB} = -u_{BA} = -L_{AB} \frac{di}{dt}$$

$$u_{CD} = -M \frac{di}{dt}$$

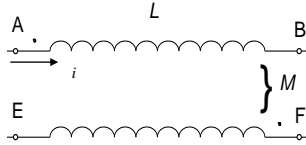
- Uz zamjenu oznaka priključnica (drugačije namatanje svitaka):

$$u_{AB} = L_{AB} \frac{di}{dt}$$

$$u_{EF} = -M \frac{di}{dt}$$

Fazorski zapis

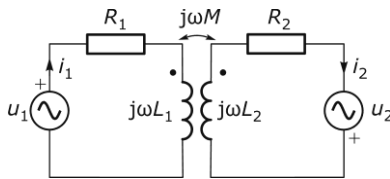
$$i(t) = I_0 \sin(\omega t + \alpha_I)$$

$$\dot{I} = I \angle \alpha_I$$

$$u_{AB} = L_{AB} \frac{di}{dt} \Rightarrow \dot{U}_{AB} = j\omega L_{AB} \dot{I} = jx_{LAB} \dot{I}$$

$$u_{EF} = -M \frac{di}{dt} \Rightarrow \dot{U}_{EF} = -j\omega M \dot{I} = -jx_M \dot{I}$$

Transformacija kruga s međuinduktivitetom

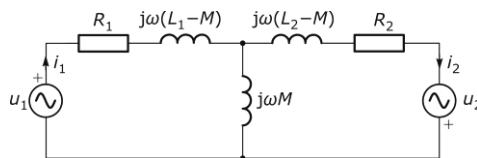
$$\dot{U}_1 = R_1 \dot{I}_1 + j\omega L_1 \dot{I}_1 - j\omega M \dot{I}_2$$

$$\dot{U}_2 = R_2 \dot{I}_2 + j\omega L_2 \dot{I}_2 - j\omega M \dot{I}_1$$

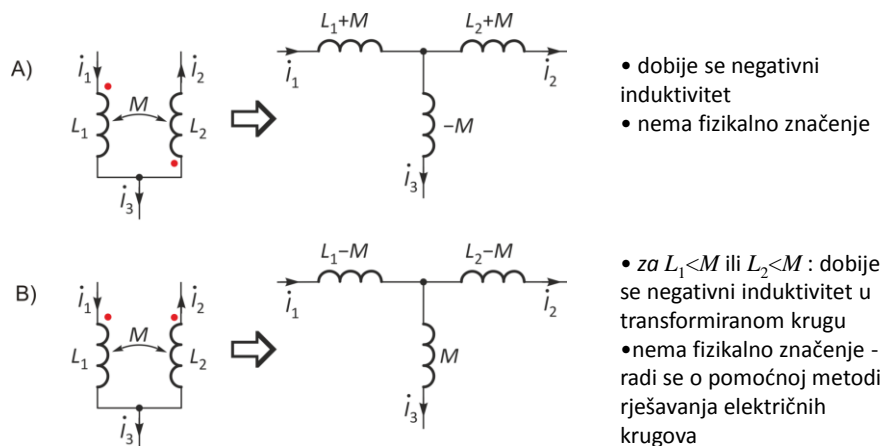
- Uvodimo proširenje:

$$\dot{U}_{L1} = j\omega L_1 \dot{I}_1 - j\omega M (\dot{I}_2 + \dot{I}_1 - \dot{I}_1) = j\omega (L_1 - M) \dot{I}_1 + j\omega M (\dot{I}_1 - \dot{I}_2)$$

$$\dot{U}_{L2} = j\omega L_2 \dot{I}_2 - j\omega M (\dot{I}_1 + \dot{I}_2 - \dot{I}_2) = j\omega (L_2 - M) \dot{I}_2 - j\omega M (\dot{I}_1 - \dot{I}_2)$$

Transformacija kruga s međuinduktivitetom

Kod transformacije naznačavamo negativni induktivitet a ne kapacitet jer mu je reaktancija negativna ali upravo proporcionalna s frekvencijom – kod kapaciteta je reaktancija obrnuto proporcionalna s frekvencijom

Serijski spoj međuinduktivno povezanih zavojnica

- Suglasna veza: naponi samoindukcije i naponi međuindukcije se zbrajaju

$$u_{AB} = L_1 \frac{di}{dt} + M \frac{di}{dt} + L_2 \frac{di}{dt} + M \frac{di}{dt}$$

$$L_{ekv} = L_1 + L_2 + 2M$$

$$u_{AB} = (L_1 + L_2 + 2M) \frac{di}{dt}$$

- Nesuglasna veza: naponi međuindukcije se oduzimaju od napona samoindukcije

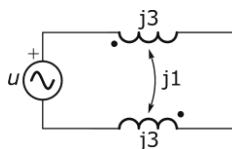
$$u_{AB} = L_1 \frac{di}{dt} - M \frac{di}{dt} + L_2 \frac{di}{dt} - M \frac{di}{dt}$$

$$L_{ekv} = L_1 + L_2 - 2M$$

$$u_{AB} = (L_1 + L_2 - 2M) \frac{di}{dt}$$

Međuiduktivitet u električnim krugovima

Primjer 1. Za spoj prikazan slikom odredite struju u krugu. Zadano $U=8\text{ V}$.

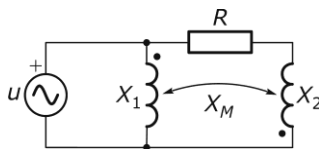

Rješenje:

$$I=1\text{ A}$$

Međuiduktivitet u električnim krugovima

Primjer 2. Izračunajte snagu na otporniku $R=25\ \Omega$ prema slici. Zadano je $X_1=X_2=25\ \Omega$, $X_M=20\ \Omega$, $U=25\text{ V}$.

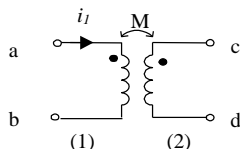

Rješenje:

$$P=71,7\text{ W}$$

Međuintuktivitet u električnim krugovima

Primjer 3. Kojeg je predznaka inducirani napon u_{cd} zavojnice (2) ako je struja kroz zavojnicu (1) rastuća naznačenog smjera?

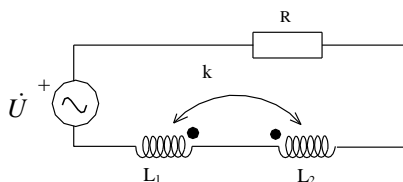

Rješenje:

$$u_{cd} > 0$$

Međuintuktivitet u električnim krugovima

Primjer 4. Odredite frekvenciju naponskog izvora u mreži prema slici ako kroz otpornik R teče struja efektivne vrijednosti 0,5 A. Zadano je $U=30$ V , $R=40$ Ω , $L_1=0,1$ H ; $L_2=0,4$ H i faktor magnetske veze $k=1$.

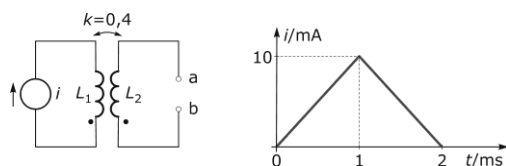
Rješenje:

$$f=71,2 \text{ Hz}$$

Međuintuktivitet u električnim krugovima

Primjer 5. Na neferomagnetsku jezgru su namotane dvije zavojnice induktiviteta $L_1=1\text{ H}$ i $L_2=4\text{ H}$. Promjena struje strujnog izvora dana je na dijagramu. Ako je faktor magnetske veze $k=0,4$ odredite napon u_{ab} u trenutku $t=1,5\text{ ms}$.

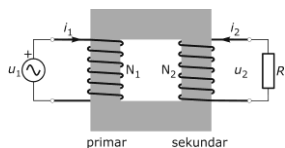
Rješenje:

$$u_{ab} = -8\text{ V}$$

Transformator

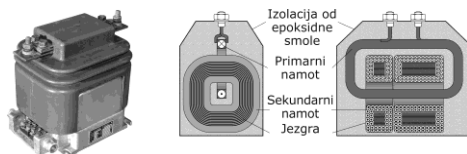
- Transformator je statički elektromagnetski uređaj u kojem se električna energija iz jednog ili više izmjeničnih krugova prenosi u jedan ili više izmjeničnih krugova s nepromijenjenom frekvencijom
- Služi za povećanje ili smanjenje napona u izmjeničnim strujnim krugovima i/ili za galvansko odvajanje električnih krugova
- Sastoji se od dva ili više svitaka (zavojnice) koji su međusobno povezani međuintuktivnom vezom
- Svitak koji je spojen na izvor napona (ili struje) nazivamo primarnim svitkom (često skraćeno **primar**), a svitak na koji se spaja trošilo nazivamo sekundarnim svitkom (**sekundar**).
- Dvonamotni transformator: s jednim primarnim i jednim sekundarnim svitkom

Transformator

- Načelna konstrukcija dvonamotnoga transformatora: dva međuinduktivno povezana svitka namotana na jezgru
- Na sekundarni svitak spojeno je trošilo

- Osim za prijenos energije, transformatori se koriste i kao mjerni transformatori
- Mjerni transformatori svode mjerene napone i struje na vrijednosti prikladne za mjerenje – na sekundar se spaja voltmetar, odnosno ampermetar

Konstrukcija strujnog mjernog transformatora
50 A/ 5 A
Proizvodnja: Končar mjerni transformatori

Transformator

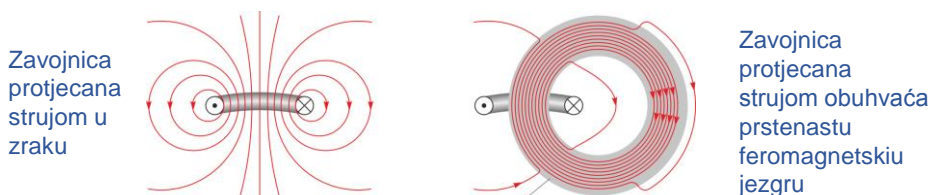
1000 MVA
420/300/10,5 kV
Ukupna masa 325 t
Proizvodnja: KONČAR KPT - Zagreb

90,8 MVA (za visokonaponsku istosmjernu mrežu)
332/√3±16%/107 kV
Ukupna masa 155 t
Proizvodnja: KONČAR KPT - Zagreb

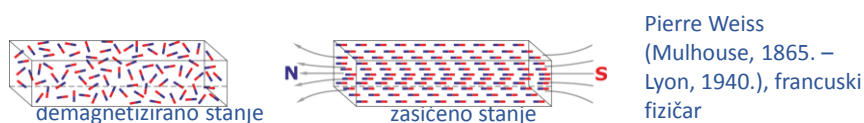
Transformator

- Za transformaciju naponskih razina u sustavima u kojima se prenosi energija koriste se transformatori s feromagnetskom jezgrom
- Zračni transformatori – sa jezgrom od neferomagnetskog materijala
- Feromagnetski materijali (željezo i njegove legure, kobalt, nikal ..):
  - kanaliziraju magnetski tok – smanjuje se rasipni magnetski tok
  - povećavaju magnetsku indukciju B u svitku uz istu električnu struju

Feromagnetski materijali

- Feromagnetski materijali: tipični predstavnici željezo (Fe), kobalt (Co), nikal (Ni) - magnetizacija postoji i bez vanjske el. struje
- Proces magnetizacije feromagnetskih materijala objašnjavamo postojanjem Weissovih domena, odnosno postojanja područja spontane magnetiziranosti u takvim materijalima

- Za magnetske indukcije veće od nekog iznosa, dolazi do zasićenja, u kojemu su sve Weissove domene poravnate
- U zasićenju feromagnetski materijal jezgre gubi sposobnost izrazitog kanaliziranja magnetskog toka – stoga u radnim uvjetima maksimalna indukcija u feromagnetskoj jezgri mora biti dovoljno mala da ne dođe do zasićenja

Idealni transformator

- Idealni transformator:
  - ✓ Gubici transformatora jednaki su ničtici
  - ✓ Nema rasipnog toka – sve magnetske silnice se zatvaraju kroz jezgru i kroz oba svitka – faktor magnetske veze $k=1$

N_1 – broj zavoja primara
 N_2 – broj zavoja sekundara

$$u_1 = N_1 \frac{d\Phi}{dt} \quad u_2 = N_2 \frac{d\Phi}{dt}$$

$$\frac{u_1}{u_2} = \frac{N_1 \frac{d\Phi}{dt}}{N_2 \frac{d\Phi}{dt}} = \frac{N_1}{N_2}$$

$$\frac{u_1}{u_2} = \frac{N_1}{N_2}$$

Prva transformatorska
jednadžba

Idealni transformator

$$n = \frac{N_1}{N_2}$$

Prijenosni omjer transformatora

Neka se magnetski tok u jezgri transformatora mijenja po zakonu: $\Phi = -\Phi_m \cos(\omega t)$

Napon primara je tada:

$$u_1 = N_1 \frac{d\Phi}{dt} = N_1 \frac{d(-\Phi_m \cos(\omega t))}{dt} = \omega N_1 \Phi_m \sin(\omega t) = U_{1\max} \sin(\omega t)$$

$$U_{1\max} = \omega N_1 \Phi_m$$

Efektivna vrijednost
primarnog napona:

$$U_1 = \frac{\omega}{\sqrt{2}} N_1 \Phi_m$$

$$U_1 = 4,44 f N_1 \Phi_m$$

$$\Phi_m = B_m \cdot S$$

Kod projektiranja transformatora mora se poštovati da maksimalna magnetska indukcija u jezgri B_m ne premaši vrijednost kod kojega dolazi do zasićenja. Tipične maksimalne vrijednosti B_m su u rasponu 1,2 T do 1,7 T.

Idealni transformator

Kod idealnog transformatora nema gubitaka, pa će snage na primaru i na sekundaru biti jednake:

$$P_1 = P_2$$

Ukoliko zbog jednostavnosti pretpostavimo da je na sekundar transformatora spojen radni otpor R vrijedit će

$$P_1 = U_1 I_1 \quad P_2 = U_2 I_2 = \frac{N_2}{N_1} U_1 I_2$$

Izjednačavanjem dobivamo

$$\frac{I_1}{I_2} = \frac{N_2}{N_1} \quad \text{Druga transformatorska jednadžba}$$

Idealni transformator

-Pretpostavimo da je na sekundar idealnog transformatora spojen radni otpor R

-Tada će ulazni otpor transformatora biti jednak

$$R_{1u} = \frac{U_1}{I_1} = \frac{n U_2}{\frac{I_2}{n}} = n^2 R$$

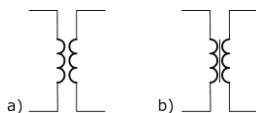
- Ukoliko je idealni transformator opterećen impedancijom $\underline{Z}$, možemo poopćiti

$$\frac{\dot{U}_1}{\dot{U}_2} = \frac{N_1}{N_2} = n$$

$$\frac{\dot{I}_1}{\dot{I}_2} = \frac{N_2}{N_1} = \frac{1}{n}$$

$$\underline{Z}_{1u} = \frac{\dot{U}_1}{\dot{I}_1} = \frac{n \dot{U}_2}{\frac{\dot{I}_2}{n}} = n^2 \underline{Z}$$

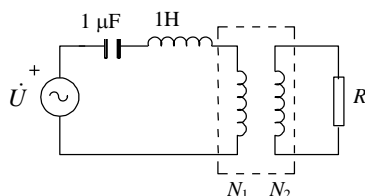
Simbol transformatora

Simbol transformatora s feromagnetskom jezgrom

Idealni transformator

Primjer 6. Efektivna vrijednost struje izvora na shemi prema slici iznosi 1 A uz $\omega_1=1000$ rad/s. Ako je prijenosni omjer idealnog transformatora $n=N_1:N_2=0,1$, a pri kružnoj frekvenciji $\omega_2=1500$ rad/s efektivna vrijednost struje izvora iznosi 0,5 A, odredite otpor R .

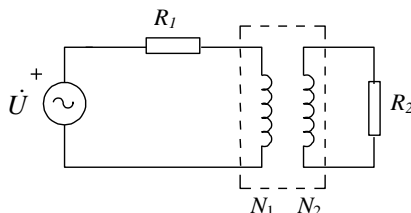

Rješenje:

$$R=48,1 \text{ k}\Omega$$

Idealni transformator

Primjer 7. Ako je prijenosni omjer idealnog transformatora $n=N_1:N_2=0,1$ odredite otpor R_2 tako da snaga koja se razvija na njemu bude dvostruko veća od snage koja se razvija na otporniku $R_1 = 20 \Omega$.

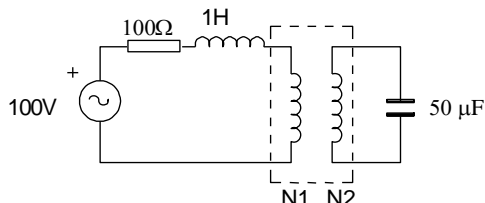

Rješenje:

$$R_2 = 4 \text{ k}\Omega$$

Idealni transformator

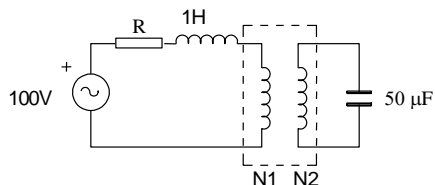
Primjer 8. Koliki mora biti prijenosni omjer ($n=N_1:N_2$) idealnog transformatora ako želimo postići da struja izvora iznosi 0,5 A uz $\omega=200$ rad/s, i da kasni u odnosu na napon izvora.

Rješenje:
0,52

Idealni transformator

Primjer 9. Koliki mora biti prijenosni omjer ($n=N_1:N_2$) idealnog transformatora ako želimo postići da struja kroz otpornik R bude maksimalna. Zadana je kružna frekvencija izvora $\omega=200$ rad/s.

Rješenje:
1,41

Idealni transformator

Primjer 10. Primarni namot transformatora sastoji se od $N_1=1000$ zavoja. Ako je transformator priključen na napon $U=220$ V frekvencije $f=50$ Hz, odredite amplitudu magnetske indukcije u jezgri. Otpor namota i rasipanje magnetskog toka zanemarujemo. Površina jezgre je 10 cm^2 .

Rješenje:

1 T

Primjer 11. Na realni sinusni naponski izvor unutarnjeg otpora $R_i=100 \Omega$ priključeno je preko idealnog transformatora trošilo otpora R . Ako je prijenosni omjer transformatora $N_1:N_2=0,1$ odredite otpor R uz koji će snaga na trošilu biti maksimalna.

Rješenje:

$R=10 \text{ k}\Omega$

Idealni transformator

Primjer 12. Idealni transformator ima odnos broja namotaja $N_1:N_2=10$. Na sekundar je spojen kondenzator $X_c=10 \Omega$, a na primar idealni izvor sinusne struje iznosa 10 mA (efektivno). Kolika je efektivna vrijednost napona na stezaljkama primara?

Rješenje:

10 V

Primjer 13. Idealni transformator koji ima prijenosni omjer $N_1:N_2=2$ opterećen je otporom $R=5 \Omega$. Izračunajte struju primara ako je primar priključen na realni naponski izvor s parametrima: $U_{ph}=12 \text{ V}$, $f=50 \text{ Hz}$, $R_i=50 \Omega$. Kolike su struje primara i sekundara ako sekundarne stezaljke kratko spojimo?

Rješenje:

$I_p=0,171 \text{ A}$

Uz kratki spoj sekundara: $I_p=0,24 \text{ A}$, $I_s=0,48 \text{ A}$

Idealni transformator

Primjer 14. Trošilo impedancije $\underline{Z}$ priključeno je preko idealnog transformatora na realni naponski izvor s parametrima $U_{ph}=14,14 \text{ V}$, $\underline{Z}_i=-3j \text{ } \Omega$. Ako je radna snaga trošila P , a jalova Q , odredite moguće iznose radnog i reaktivnog otpora trošila, te napon na stezaljkama izvora. Zadano: $N_1=1000$, $N_2=500$, $P=100 \text{ W}$, $Q=200 \text{ VAr (ind)}$.

Rješenje:

$0,45+j0,9 \text{ } \Omega$; 30 V ili

$0,25+j0,5 \text{ } \Omega$; $22,4 \text{ V}$

Primjer 15. Idealni transformator ima prijenosni omjer $n=4$. Primarni napon je $U_1=100 \text{ V}$, a primarna struja je $I_1=2 \text{ A}$ ($f=50 \text{ Hz}$). Izračunajte otpor koji je priključen na sekundar, te radnu snagu na sekundaru.

Rješenje:

$3.125 \text{ } \Omega$; 200 W

Idealni transformator

Primjer 16. Transformator je priključen na sinusni napon $U=220 \text{ V}$ frekvencije $f=50 \text{ Hz}$. Maksimalna indukcija u jezgri je B_m . Otpor namota i rasipanje magnetskog toka zanemarujemo. Odredite napon U_1 frekvencije $f/2$ koji možemo priključiti na transformator a da maksimalna magnetska indukcija ostane jednaka.

Rješenje:

110 V